ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

FERDINAND DE SOSSYUR LINGVISTIK KONSEPSIYASIDA TIL (LANGUE) VA NUTQ (PAROLE) DIXOTOMIYASI

Istamova Shoira
Termiz davlat universiteti
O‘zbek filologiyasi fakulteti (o‘zbek tili) yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mashhur shveytsariyalik tilshunos Ferdinand de Sossyurning XX asr tilshunosligida tub burilish yasagan nazariy qarashlari, xususan, til (langue) va nutq (parole) dixotomiyasi tahlil qilinadi. Olim tilni shunchaki aloqa quroli sifatida emas, balki jamiyat a'zolari ongida shakllangan yaxlit va murakkab belgilar tizimi sifatida talqin etadi. Maqolada tilning ijtimoiy-tizimli tabiati bilan nutqning individual-amaliy xususiyatlari o‘rtasidagi farqlar, shuningdek, sinxroniya va diaxroniya hamda lisoniy belgi tushunchalarining zamonaviy struktur tilshunoslik taraqqiyotidagi ilmiy ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ferdinand de Sossyur, til (langue), nutq (parole), dixotomiya, struktur tilshunoslik, lisoniy belgi, sinxroniya, diaxroniya, ijtimoiy tizim, individual faoliyat.*

Abstract: *This article examines the theoretical views of the renowned Swiss linguist Ferdinand de Saussure, which marked a turning point in 20th-century linguistics, specifically focusing on the dichotomy of language (langue) and speech (parole). The scholar interprets language not merely as an instrument of communication, but as a holistic and complex system of signs formed in the collective consciousness of society. The paper explores the distinctions between the social-systemic nature of language and the individual-practical characteristics of speech, as well as the scientific significance of synchrony, diachrony, and the linguistic sign in modern structural linguistics.*

Keywords: *Ferdinand de Saussure, language (langue), speech (parole), dichotomy, structural linguistics, linguistic sign, synchrony, diachrony, social system, individual activity.*

Аннотация: *В данной статье анализируются теоретические взгляды выдающегося швейцарского лингвиста Фердинанда де Соссюра, совершившие переворот в языкознании XX века, в частности, дихотомия языка (langue) и речи (parole). Ученый трактует язык не просто как орудие общения, а как целостную и сложную систему знаков, сформированную в сознании членов общества. В*

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

статье раскрываются различия между социально-системной природой языка и индивидуально-практическими особенностями речи, а также научное значение понятий синхронии, диахронии и языкового знака в развитии современной структурной лингвистики.

Ключевые слова: *Фердинанд де Соссюр, язык (langue), речь (parole), дихотомия, структурная лингвистика, языковой знак, синхрония, диахрония, социальная система, индивидуальная деятельность.*

Jahon tilshunosligi taraqqiyotida yangi ilmiy davrni boshlab bergan shveytsariyalik buyuk olim Ferdinand de Sossyurning 1916-yilda shogirdlari Sharl Balli va Alber Seshe tomonidan nashr ettirilgan «Umumiy tilshunoslik kursi» asari lingvistika tarixida fundamental manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotda tilshunoslikning asosiy nazariy muammolari — til va nutq qarama-qarshiligi, sinxron va diaxron yondashuvlar, lisoniy belgining ifodalovchi va ifodalanmish tomonlari chuqur ilmiy asosda yoritib berilgan.

F. de Sossyur tilshunoslik fanining o‘rganish obyektini hamda tadqiqot chegaralarini aniq belgilash maqsadida umumiy nutqiy faoliyatni ikki mustaqil, ammo o‘zaro uzviy bog‘liq hodisaga — til (langue) va nutq (parole)ga ajratdi. Olimning talqiniga ko‘ra, til nutqiy faoliyatning tarkibiy va eng muhim qismini tashkil etadi. Ular o‘rtasidagi bosh tafovut shundaki, til — jamiyatga daxldor ijtimoiy hodisa, nutq esa — muayyan shaxsga xos individual jarayondir. Biroq zamonaviy lingvistik nuqtayi nazardan qaraganda, bu ikki hodisani mutlaq ravishda bir-biridan uzib qo‘yish mumkin emas; chunki til va nutq ham ijtimoiy, ham individual xususiyatlarni o‘zida mujassam etgan dialektik birlikdir.

Sossyur o‘z ta’limotida tilshunoslik tarixining shakllanish jarayonini uch asosiy bosqichga bo‘lib ko‘rsatadi. Ilk bosqich — «grammatika» davri bo‘lib, u qadimgi Yunonistonda vujudga kelib, keyinchalik Fransiyada rivojlangan. Bu davr tilshunosligi ko‘proq formal mantiq qoidalariga tayanib, tilning ichki tizimini obyektiv tahlil qilishdan ko‘ra, nutqdagi «to‘g‘ri» va «noto‘g‘ri» shakllarni me’yorlash bilan cheklangan.

Ikkinchi bosqich — «filologiya» davri hisoblanadi. Garchi Aleksandriya filologiya maktabi qadimda mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, ilmiy yo‘nalish sifatida u 1777-yilda nemis olimi Fridrix Avgust Volf tomonidan asoslangan. Filologik yondashuvda til mustaqil tizim sifatida emas, balki yozma yodgorliklarni tanqidiy o‘rganish, qadimiy matnlarni sharhlash hamda muayyan muallif uslubini yoritish vositasi sifatida tadqiq etilgan [2, 27].

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

XIX asrda esa qiyosiy-tarixiy tilshunoslik hukmronlik qilib, asosiy e'tibor tillarning kelib chiqishi, genetik qarindoshligi va tarixiy evolyutsiyasini o'rganishga qaratildi. F. de Sossyur esa tilni faqat tarixiy o'zgarishlar nuqtayi nazaridan (diaxron) tekshirish yetarli emasligini ta'kidlab, uni muayyan bir davrda amal qiladigan yaxlit va o'zaro bog'langan tizim (sinxron) sifatida tadqiq etish zarurligini ilgari surdi.

Olimning nazariyasiga ko'ra, til — o'zaro munosabatda bo'lgan birliklar majmuidan iborat tizimdir. Bu tizimdagi har bir lisoniy birlikning qiymati (qimmati) uning tizimdagi boshqa birliklarga nisbatan tutgan o'rni va farqlovchi belgilari orqali aniqlanadi. Masalan, o'zbek tilidagi «ota», «ona», «aka», «uka» leksemalari bir umumiy semantik maydonga — qarindoshlik tizimiga mansub bo'lsa-da, ularning har biri tizim ichidagi o'zaro ziddiyat va munosabatlar asosida alohida ma'no kasb etadi.

Sossyur tilning ijtimoiy tabiatini alohida ta'kidlaydi: til yakka bir shaxsning ixtirosi emas, balki muayyan til jamoasining ko'p asrlik muloqot tajribasi mahsuli bo'lib, avloddan avlodga ijtimoiy meros sifatida o'tib keladi. Tilning ijtimoiy xarakteri uning barcha jamiyat a'zolari uchun majburiy bo'lgan fonetik, leksik va grammatik me'yorlarga bo'ysunishida ko'rinadi.

Tizimlilik — tilning eng asosiy ontologik xususiyatidir. Lisoniy birliklar yakka holda emas, balki muayyan struktura tarkibida yashaydi. Fonemalar, morfemalar, so'zlar va sintaktik qoliplar o'zaro ichki bog'liqlikda yaxlit til mexanizmini hosil qiladi. Sossyur «til» va «nutqiy faoliyat» tushunchalarini farqlar ekan, tilni har bir jamiyat a'zosining xotirasida virtual tarzda saqlanadigan ijtimoiy mahsulot, ya'ni nutqiy muloqotga kirishish imkoniyati deb baholaydi.

Shuningdek, olim tilni g'oyalarni ifodalovchi belgilar tizimi sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, til — bir ijtimoiy jamoaga mansub kishilarning nutqiy amaliyoti davomida jamlangan umumiy xazinadir. Til hech bir alohida shaxs ongida mukammal va to'liq holda mavjud bo'lmaydi; u o'zining butun borlig'i bilan faqat jamoaviy ongda yashaydi. Nutqiy faoliyatni til va nutqqa ajratish orqali Sossyur ijtimoiylikni individuallikdan, muhim va barqaror hodisalarni tasodifiy va o'tkinchi holatlardan farqlab berdi. Olim ta'kidlaganidek, til so'zlovchining faol ijodiy harakati emas, balki shaxs tomonidan passiv ravishda o'zlashtiriladigan tayyor lisoniy tizimdir [2, 31].

Nutq esa til tizimining real muloqot jarayonida voqelanishi, ya'ni shaxsning muayyan vaziyatda o'z fikr-mulohazalarini bayon etish faoliyatidir. Sossyur nutqni individual hodisa deb ataydi, chunki har bir so'zlovchi tilning umumiy imkoniyatlaridan o'z dunyoqarashi, bilim darajasi, ruhiy holati va nutqiy vaziyat talablaridan kelib chiqib o'ziga xos tarzda foydalanadi.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

Buni amaliy misolda yaqqol ko‘rish mumkin: ayni bir hodisani ikki kishi bir tilda bayon etganda, ularning nutqiy ifodasi bir-biridan tubdan farq qilishi tabiiy. Birinchi so‘zlovchi voqeani sodda, qisqa va lo‘nda jumlalar bilan tasvirlasa, ikkinchi shaxs murakkab sintaktik qurilmalar, badiiy tasvir vositalari hamda ko‘chma ma’noli birliklarni qo‘llashi mumkin. Aynan shu jihat nutqning individual va ijodiy tabiatini namoyon etadi.

Shunga qaramay, nutqning yuzaga kelishi uchun tayyor til tizimi zaruriy shart hisoblanadi. Inson fikr shakllantirish jarayonida o‘z xotirasidagi lisoniy birliklar va grammatik qoidalarga tayanadi hamda ularni muloqot maqsadiga mos ravishda tanlab, o‘zaro biriktiradi. Shu ma’noda, nutq tilning shunchaki mexanik takrori emas, balki mavjud lisoniy imkoniyatlar asosida yangi mazmun yaratish jarayonidir.

F. de Sossyurning tilni elementlar munosabatidan iborat yaxlit struktura sifatida talqin etishi, til va nutq dixotomiyasini ilmiy asoslashi hamda sinxron va diaxron tadqiqot usullarini farqlashi XX asrda struktur tilshunoslik maktablarining shakllanishiga poydevor bo‘ldi. Mashhur tilshunos A. A. Xolodovich ta’kidlaganidek, «Umumiy tilshunoslik kursi» asarining nashr etilishi tilshunoslik fani taraqqiyotida mutlaqo yangi davrni boshlab berdi [2, 94].

Xulosa qilib aytganda, til va nutq o‘zaro dialektik bog‘liqlikda mavjud bo‘lgan, biroq tabiati va funksiyasiga ko‘ra farqlanuvchi hodisalardir. Til jamiyat a’zolari o‘rtasidagi muloqotni ta’minlovchi barqaror, umumiy belgilar tizimi bo‘lsa, nutq ana shu tizimning muayyan vaziyatdagi jonli va individual qo‘llanishidir. Til nutqning tushunarli bo‘lishiga zamin yaratsa, nutq tilning yashashi va tarixiy rivojlanishini ta’minlaydi. Mazkur ikki hodisani ham farqlagan, ham o‘zaro aloqadorlikda o‘rgangan Sossyur ta’limoti zamonaviy lingvistikaning nazariy-metodologik asosini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahimov A. Umumiy tilshunoslik kursi. - Samarqand, 2015. 123 b.

2. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari. Toshkent: Ta'lim, 2009. 160 bet.

3. Abduazizov A. A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. Toshkent: Sharq, 2010. 176 bet.

4. Қўчқортоев И. Ф. де Соссюрнинг лингвистик концепцияси. Тошкент, 1976 йил. 36 б.

5. FERDINAND de SOSSYURNING LINGVISTIK QARASHLARI https://share.google/TcUGiELTcfaMozvWY